

**EKONOMI
HÖGSKOLAN**
Lunds universitet

Institutionen för handelsrätt
HARK13 Kandidatuppsats i arbetsrätt

HT 2008

Tidens anda

och den kollektiva arbetsrätten

Handledare: Lea Hatzidaki-Dahlström

Författare: Emiliano Strauss

Sammanfattning

Denna uppsats behandlar tidens anda och dess påverkan på den kollektiva arbetsrätten genom åren. Syftet med arbetet är främst att ge ett annorlunda perspektiv på arbetsmarknadens historietveckling genom att inte bara undersöka händelsers sakliga bakgrund och utgång, utan även fokusera i högre grad på de krafter som ligger bakom processen. Detta görs genom att till en början redogöra för de centrala händelserna i den kollektiva arbetsrättens historietveckling och sedan i följande kapitel fastställa vad tidens anda var under samma tidsperioder. Vidare görs en jämförelse mellan de båda historiegenomgångarna för att visa hur den senare påverkat, samt återspeglas i, den förstnämnda. Det framgår av denna jämförelse att det, under de perioder det skett omvälvningar på den kollektiva arbetsrättens område, funnits en viss anda inom Sverige som antingen hjälpt till att initiera processen eller underlättat dess fortgång. Något vid sidan av den historiska aspekten förs även en diskussion kring vad som karakteriserar dagens anda och hur denna kan komma att påverka kommande förändringar inom den kollektiva arbetsrättens område. Denna diskussion har inte till syfte att efterlämna några klara slutsatser utan snarare att, genom egna reflektioner, stimulera tankeprocessen kring frågan hos läsaren.

Nyckelord: Tidens anda, kollektiv arbetsrätt, historietveckling, medbestämmandelagen, Saltsjöbadsavtalet

Abstract

This essay deals with how the development of the Swedish collective labour law has been affected by the nation's cultural, intellectual, political and social climate throughout the years. The purpose of this analysis is mainly to present a different perspective on the development of the Swedish labour market, by not only investigating the hard facts, but also the underlying spirit. First, the essential historical events of the collective labour law will be reviewed, followed by a description of the spirit surrounding those times. The two historical walkthroughs will then be compared to show how the later affects, as well as reflects in the first-mentioned. This comparison shows that there has been a certain spirit during periods in time when changes have been made within the field of collective labour law, which has helped ease either the initiation or the advancement of the process. Apart from above-mentioned analysis, a discussion is held concerning today's spirit and how it might affect upcoming reforms. The purpose of this discussion is not to draw final conclusions, but rather to stimulate the readers' thoughts on the matter at hand.

Innehållsförteckning

Förkortningar.....	4
1 Inledning.....	5
1.1 Bakgrund och syfte.....	5
1.2 Avgränsningar	6
1.3 Problemformulering och frågeställning.....	6
1.4 Metod.....	8
1.5 Disposition.....	9
2 Historisk bakgrund	11
2.1 År 1890 ~ 1935.....	11
2.2 År 1935 ~ 1950.....	14
2.3 År 1950 ~ 1980.....	15
2.4 År 1980 ~.....	16
3 Tidens anda genom historien.....	18
3.1 År 1890 ~ 1935.....	18
3.2 År 1935 ~ 1950.....	20
3.3 År 1950 ~ 1980.....	21
3.4 År 1980 ~.....	23
4 Analys.....	26
4.1 År 1890 ~ 1935.....	26
4.2 År 1935 ~ 1950.....	28
4.3 År 1950 ~ 1980.....	29
4.4 År 1980 ~.....	32
5 Diskussion och slutsatser.....	33
Källförteckning.....	37

Förkortningar

Ds	-	Departementsserien
EU	-	Europeiska unionen
InU	-	Inrikesutskottet
LO	-	Landsorganisationen
MBL	-	Lag (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet
NJA	-	Nytt juridiskt arkiv, avdelning I
Prop.	-	Proposition
SAF	-	Svenska Arbetsgivareföreningen (numera Svenskt Näringsliv, SN)
SOU	-	Statens offentliga utredningar
VF	-	Verkstadsföreningen

1 Inledning

1.1 Bakgrund och syfte

För att beskriva bakgrunden till denna uppsats måste jag ta läsaren ungefär ett år tillbaka i min arbetsrättsliga studieperiod. Vi befinner oss på en föreläsning under kursen Arbetsrätt II där vi diskuterade arbetsmarknadens och arbetsrättens historia. Det jag tydligast minns var hur vår föreläsare och kursansvarige försökte belysa hur många av händelserna vi läste om inte var lika kontroversiella när de inträffade som de kanske hade varit idag. Det rörde sig om vilda strejker och omtvistade beslut som i mina ögon var så långt borta man kunde komma från den bild jag hade av den svenska arbetsrätten och arbetsmarknaden. Någon av mina klasskamrater som antagligen precis som jag började undra om vi fortfarande befann oss i Sverige räckte till slut försiktigt upp handen och frågade föreläsaren varför det var så mycket som hände under tidsperioden vi diskuterade. Svaret vi fick var kort, konsist och enligt mig väldigt uttömmande samtidigt som det startade en kedjereaktion av historiska, sociologiska, filosofiska, juridiska och alla möjliga funderingar och frågor hos mig. Svaret vi fick var: ”Det låg i tidens anda”.

När tiden för ämnesvalet för denna uppsats var inne stod det ganska klart för mig att mitt tema skulle beröra ”tidens anda”. Ingenting som sagts under någon föreläsning eller som skrivits i någon av våra kursböcker har fångat mitt intresse som det där svaret föreläsaren gav. Att bara studera tidens anda hade dock varit totalt irrelevant och fallit ganska långt utanför arbetsrättens gränser. Däremot är det mycket mer passande att studera tidens anda i relation till arbetsrättens historikutveckling. Att svara på frågan hur andan påverkat arbetsrätten ger ett, för min del (och förhoppningsvis även för läsarens del) nytt perspektiv på varför det utvecklades på det vis det gjorde. Det handlar om att inte bara hålla sig till

centrala händelser och deras sakliga bakgrund utan att även undersöka vilken bakomliggande kraft som satte hjulet i rörelse. På detta vis hoppas jag kunna visa på en direkt effekt mellan tidens anda och arbetsmarknadens utveckling. Jag hoppas även på att genom att studera tidens anda och arbetsrätten i ett historiskt perspektiv öppna upp för en diskussion om varför dagens situation ser ut som den gör och vad framtiden kan komma att erbjuda.

1.2 Avgränsningar

Jag har blivit tvungen att avgränsa mig under arbetets gång då jag med tiden upptäckte att mina ambitioner till en början varit skyhöga. För att studera tidens anda i relation till hela arbetsrätten hade det krävts betydligt mer tid än den som givits. Av denna anledning har jag valt att endast hålla mig till den kollektiva arbetsrättens område.

Vidare blev jag tvungen att i kapitel 2 och 3 (se under avsnitt 1.5) endast hålla mig till vissa utvalda fakta för att inte ”sväva iväg”. Detta innebar att jag fick exkludera somliga delar som tidigare skrivits samt genomföra en klassificeringsmetod för att utröna vad som borde anses relevant (mer om metod följer under avsnitt 1.4).¹

1.3 Problemformulering och frågeställning

Det är ingen nyhet för de flesta att den kollektiva arbetsrättens utveckling i mångt och mycket har styrts av specifika händelser såsom storstrejker och avtalsförhandlingar. Ofta har det varit händelser i form av kollektiva handlingar

¹ Florén, Anders – Ågren, Henrik ”*Historiska undersökningar – grunder i historisk teori, metod och framställningssätt*”, 1998, s 44.

med kollektiva intentioner att uppnå ett kollektivt mål. Handlingarna, intentionerna och resultaten kan man läsa om i praktiskt taget varenda skrift som beskriver händelsen men betydligt svårare är det att finna information om den kollektiva atmosfär som fanns i deltagarnas kontext under händelseförloppet. Kan det möjligtvis vara på det viset att denna atmosfär eller anda påverkat intentionerna eller handlingarna och därmed även resultatet? Om man utgår från att fallet är sådant (vilket jag gör med tanke på föreläsarens svar under den ovan nämnda föreläsningen), hur återspeglas denna anda i utvecklingen? Är det möjligt att följa andans utveckling genom att läsa om arbetsmarknadens utveckling? På senare år har det till synes inte hänt så mycket inom den kollektiva arbetsrättens område, innebär detta att vi har en anda som inte tillåter förändring?

Tankegångarna har som sagt varit många men efter mycket fundering och sållning har frågeställningen slutligen blivit den följande:

- *Hur har tidens anda påverkat den kollektiva arbetsrätten genom åren?*
- *Hur återspeglas tidens anda i den kollektiva arbetsrättens historikutveckling?*

Utifrån svaret på dessa frågor kommer även följande underfråga diskuteras i arbetets slutskede:

- *Vad finns det för drag i "dagens anda" och hur kan den komma att påverka den kollektiva arbetsrättens fortsatta utveckling?*

Viktigt att notera är att diskussionen kring denna fråga kommer att kretsa kring personliga reflektioner och har inte till syfte att, genom klara slutsatser, fastställa hur framtiden kommer att se ut, utan snarare att öppna upp läsarens sinnen inför frågan.

1.4 Metod

Det är svårt att beskriva metoden som använts i arbetet utifrån de uttalade metoder som finns inom olika studieområden. Eftersom ämnet, som ovan nämnt är gränsöverskridande blir således även metoden av sådan art. Det står t.ex. ganska klart att en fullständig klassisk juridisk metod inte är på sin plats. Uppsatsen tar inte direkt upp något juridiskt problem vilket innebär att arbetsmetoden blir väldigt annorlunda. Den juridiska sexstegsmodellen (identifiera juridiskt problem, finna tillämplig rättsregel, läsa och tolka rättskällorna, identifiera rekvisiten i rättsregeln, precisera rekvisitens innebörd med rättskällorna, ta ställning med ändamålsavvägningar)² blir således inte tillämplig utan endast det tredje steget, dvs. läsning och tolkning utav rättskällor i form av förarbeten, avtal och doktrin kommer att tillämpas. Detta kommer dock göras med en annan utgångspunkt än vid en ”vanlig” juridisk metod då rekvisiten inte är det centrala i mitt informationssökande. Den juridiska doktrin som används har ändamålet att ge en inblick i arbetsmarknadens historia, dvs. inte ge förslag eller svara på hur en viss rättsregel ska tolkas.³ Detsamma gäller användningen av förarbetena och avtalen då de i mitt fall används för att hitta spår av ”tidens anda”.⁴

Exempel på andra tekniker som används i uppsatsen är den vetenskapliga metoden ”deskription” då stora delar av arbetet går ut på att förklara hur arbetsrätten och andan i Sverige utvecklats. Fakta har kategoriserats och klassificerats för att sedan återges på ett sammanhängande och lättläst vis.⁵ Vidare kretsar hela arbetet kring en induktiv metod där en allmän teori angående hur tidens anda påverkat och påverkar den kollektiva arbetsrätten skapas utifrån givna fakta som återges i de historiska bakgrundskapitlen (se avsnitt 1.5 nedan).⁶

² Lehrberg, Bert *”Praktisk juridisk metod”*, 2006, s 29 ff.

³ Lehrberg, Bert *”Praktisk juridisk metod”*, 2006, s 177 ff.

⁴ Lehrberg, Bert *”Praktisk juridisk metod”*, 2006, s 123 ff.

⁵ Ejvegård, Rolf *”Vetenskaplig metod”*, 2003, s 32 f.

⁶ Florén, Anders - Ågren, Henrik *”Historiska undersökningar – grunder i historisk teori, metod och framställningssätt”*, 1998, s 43.

Sammanfattningsvis bör det belysas att uppsatsens metodik i sin helhet har sina likheter med den rättsociologiska metoden, även om de inte överensstämmer helt.⁷

En annan viktig aspekt av metodiken är samrådet med handledaren. Då svårigheter att finna litteratur med metodiska riktlinjer för denna sorts arbete uppkom, var det ofta handledaren som höll mig på rätt spår och hindrade mig från att försvinna i sidospår. Detta var av otrolig vikt då mitt intresse inom ämnet vid flertalet tillfällen drev mig in på väldigt djupa vatten där antingen handledaren eller mitt egna sunda förnuft förde tillbaka till en plats där jag kunde bottna.

1.5 Disposition

Kapitel 2 består av en historisk genomgång av de viktigaste händelserna i den kollektiva arbetsrättens utveckling. Vidare beskrivs, i kapitel 3, tidens anda under samma tidsepoker. I efterföljande kapitel (kap. 4) genomförs en jämförelse mellan de båda historiska genomgångarna. Förutom att en allmän diskussion förs i frågan innehåller varje tidsepok en diskussion som kretsar kring ett konkret exempel (i form av rättsfall, lagstiftning eller avtal) för att ge prov på hur tidens anda påverkat, samt återspeglas i, den kollektiva arbetsrättens utveckling i praktiken. Detta gäller dock inte sista avsnittet (4.4) där analysen kretsar kring en mer öppen diskussion kring tidsperioden. Avslutningsvis presenteras slutsatserna från denna jämförelse (utifrån huvudfrågorna) i det sista kapitlet (kap. 5). Dessa utmynnar sedan, i kapitlets slutskede, i en mer öppen diskussion kring underfrågan (dvs. hur vi har det idag och vad framtiden har att erbjuda).

Med tanke på att denna uppsats behandlar historiska fakta ställs höga krav på dispositionen. Det är väldigt lätt att i skrifter som behandlar historia förvirra läsaren med tidshopp och oklara epoker. Av denna anledning har jag valt att utforma hela uppsatsen på ett kronologiskt vis med tydliga underrubriker som

⁷ Aubert, Vilhelm "Rättssociologi", 1972, s 22 ff.

avslöjar mellan vilka årtal läsaren befinner sig i. Dessa årtal är återkommande i samtliga kapitel som befinner sig bakåt i tiden. Detta för att läsaren i kapitel 4 lätt ska kunna gå tillbaka och se vad som skrivs kring tidsperioden i de båda föregående kapitlen, eftersom sättet att formulera sig grundar sig i att läsaren "vet" vad som tidigare genomgått.

2 Historisk bakgrund

2.1 År 1890 ~ 1935

Efter att industrialiseringsprocessen tagit fart tog det inte lång tid innan fackliga organisationer började bildas i massor. Det var främst hos hantverkarna som det började skapas en klassmedvetenhet och därigenom även klassamhörighet men arbetarrörelsen spred sig med tiden. Rent geografiskt var Skåne det tätaste området på fackliga organisationer. Många av dessa hade startats av danskar som genom att förbättra arbetssituationen för svenskar kunde minska arbetskraftsutvandringen till Danmark där facken hade kämpat sig till högre löner.⁸

De enstaka fackföreningarna hade begränsad makt vilket ledde till sammanslutningar mellan föreningar (till förbund). Denna utveckling nådde sin pik när det, vid en socialdemokratisk partikongress år 1896 beslutades att man skulle bilda en organisation som skulle fungera som nav åt landets olika fackföreningar, något som socialdemokratiska arbetarpartiet tidigare gjort i viss utsträckning. Två år efter partikongressen bildades organisationen som kom att kallas Landsorganisationen (LO). Som det tydligt framgår hade LO starka band med socialdemokratiska partiet, bl.a. genom stadgar som dikterade att dess medlemmar skulle tillhöra Socialdemokraterna.⁹ I takt med att organisationen växte (antalet medlemmar ökade från ca 38 000 till omkring 87 000 mellan åren 1899 - 1905¹⁰) blev frågan om fackliga rättigheter allt mer aktuell. Facket kämpade med bl.a. stridsåtgärder för att få en lagstadgad föreningsfrihet men arbetsgivarsidan gick hårt fram med nolltolerans gentemot strejkande arbetare.

⁸ Östling, Brutus *"Den 'andra' arbetarrörelsen och reformismens framväxt"*, 1980, s 20 ff.

⁹ Nycander, Svante *"Makten över arbetsmarknaden - ett perspektiv på Sveriges 1900-tal"*, 2008, s 18 ff.

¹⁰ Casparsson, Ragnar *"LO under fem årtionden"*, 1951, Bilaga 3 s 543.

Det hörde dessutom inte till ovanligheterna att arbetstagare mottog hot om avsked enbart för deras fackliga engagemang. Det var inte heller ovanligt att arbetsstriderna gick överstyr och slutade med våldsamerheter. Allteftersom striderna fortsatte skapades en allmän opinion mot arbetsgivarnas agerande. Trots detta vann inte förespråkarna för föreningsrätten gehör hos varken regeringen eller riksdagen då man ansåg att näringsfrihetens avtalsfrihet stod över denna arbetarrätt.¹¹

Tvisterna fortsatte och arbetarrörelsen växte sig starkare och började agera allt mer samlat. Det nådde till slut en punkt då arbetsgivarna insåg att man på något sätt var tvungen att organisera sig för att kunna besvara elden från arbetarnas samlade front. Resultatet blev bildandet av en nationell arbetsgivarförening, Svenska Arbetsgivarföreningen (SAF), år 1902. Genom att arbetsmarknadsparterna organiserat sig till mer centraliserade organisationer underlättades omständigheterna för ett samarbete. Antalet arbetsinställelser hade varit skyhöga men nu började en något avlägsen framtid med högre grad av arbetsfred nalkas.¹²

De individuella avtalen (dvs. mellan enskild arbetsgivare och arbetstagare) hade länge regerat på arbetsmarknaden. Den fackliga sidan såg detta som en möjlighet för arbetsgivarna att tvinga på de arbets sökande sina villkor genom "take it or leave it" argumentet vilket gjorde att man i stället försökte förmå motparten att sluta kollektivavtal. Sedan arbetsmarknadsparterna delats upp i två riksomfattande organisationer blev det med tiden allt vanligare att arbetsgivare accepterade fackföreningarnas krav på kollektivavtal. De första avtalen som skrevs var på lokal nivå berörde endast få frågor men även avtalens omfattning (både geografisk och innehållsmässig) vidgades med tiden. Man nådde till slut punkten då man började skriva riksomfattande avtal, varav speciellt två stycken har lämnat sitt avtryck i den svenska arbetsrättens historieutveckling: verkstadsavtalet (mellan LO och VF) från 1905 och decemberkompromissen (mellan LO och SAF) från

¹¹ Casparsson, Ragnar *"LO under fem årtionden"*, 1951, s 81 ff.

¹² Nycander, Svante *"Makten över arbetsmarknaden - ett perspektiv på Sveriges 1900-tal"*, 2008, s 21.

1906.¹³ I det senare stadgades föreningsrätten för första gången men priset facket fick betala var dyrt. Arbetsgivarsidan ville föra in § 23 från SAF:s stadgar (idag refererar man till den som § 32-befogenheterna) i avtalet, vilket skulle innebära att LO erkände arbetsgivarens rätt att leda och fördela arbetet samt fritt anställa och avskeda¹⁴ arbetskraft. Denna punkt gick inte att förhandla kring och när trycket utifrån växte (SAF hade hotat med storlockout om uppgörelse inte nåddes inom en given tidsram) fanns det, som Ragnar Casparsson uttrycker det i sin bok *LO under fem årtionden*, ”ingenting annat att göra än att bita i det sura äpplet”.¹⁵ Värt att nämna är att när § 23 väl infördes var det visserligen med ett förbehåll i och med formuleringen av klausulens början: ”Med iakttagelser af avtalets bestämmelser...”.¹⁶

Åren som följde 1906 präglades av fortsatta stridigheter mellan arbetsmarknadsparterna, bl.a. kring § 23. Det var en period av ständigt ökande spänning mellan parterna och striderna blev allt mer våldsamma (våld mot strejkbrytare blev allt vanligare). SAF gick hårt fram mot fackens krav och fick igenom mycket genom flera breda lockouter. Storstrejken, år 1909, var det värsta slaget mot LO. Förbunden förlorade runt hälften av sina medlemmar och fler blev kritiska mot organisationens agerande.¹⁷ Stort stöd fick dock landsorganisationen efter att de, efter en lång kamp, 1919 lyckats få igenom kravet på lagstiftning om begränsning av arbetstiden till 8 timmar.¹⁸

Ju längre tiden gick, desto mer ökade behovet av arbetsfred, och lagar med syfte att lugna ner stridigheterna började kring 20-talet stiftas. Dessa lagar har i folkmun benämnts ”arbetsfredslagstiftningen” och de grundades på de seder och bruk som trots den något krigiska situationen skapats. Kollektivavtalslagen med tillhörande lag om arbetsdomstol (1928), lag om medling i arbetstvister (1920,

¹³ Adlercreutz, Axel – Mulder, Bernard Johann ”*Svensk arbetsrätt*”, 2007, s 20 ff.

¹⁴ Under den aktuella tiden gjordes ingen distinktion mellan uppsägning och avsked.

¹⁵ Casparsson, Ragnar ”*LO under fem årtionden*”, 1951, s 224 ff.

¹⁶ Saltsjöbadsavtalet genom Bengtsson, Berit ”*Kampen mot § 23 - Facklig makt vid anställning och avsked i Sverige före 1940*”, 2006, s 16 f.

¹⁷ Nycander, Svante ”*Makten över arbetsmarknaden - ett perspektiv på Sveriges 1900-tal*”, 2008, s 26 f.

¹⁸ Casparsson, Ragnar ”*LO under fem årtionden*”, 1951, s 466 ff.

den ersatte 1906 års lag) och lagen om förenings- och förhandlingsrätt (1936) är namnen på de lagar som uppkom. Dessa skapade en bra grund för att uppnå stabilitet mellan parterna men det behövdes mer än bara lagstiftning för att uppnå målet.¹⁹

2.2 År 1935 ~ 1950

När man beskriver den svenska arbetsrättens historia råder det inget tvivel om att man måste dra en epokgräns vid år 1938. Detta var året då LO och SAF ingick Huvudavtalet, eller som det vanligen kallas: Saltsjöbadsavtalet. Relationen mellan de två organisationerna var nu på väg in i en helt ny period som karaktäriseras av en vilja från båda håll att hellre lösa problem vid förhandlingsbordet än genom stridsåtgärder. Man blev därigenom nästan helt oberoende från staten då parterna, på egen hand genom kollektivavtal kunde genomföra stora förändringar i arbetslivet.²⁰ Antalet arbetsinstitute sjönk ganska markant efter Saltsjöbadsavtalet. Mellan åren 1925 – 1935 förekom det omkring 180 arbetsstrider årligen, i jämförelse med ca 60 stycken per år mellan 1936 – 1940.²¹

Under åren före förhandlingen vid Saltsjöbaden hade man, som ovan nämnt, prövat lagstiftningsvägen för att uppnå stabilitet på arbetsmarknaden. Man hade lyckats inom vissa lite simplare och entydiga frågor men inom andra mer komplexa områden som t.ex. strejkbryteri förkastades lagförslagen gång på gång. Det blev därigenom tydligt att dessa problem på bästa sätt skulle lösas av LO och SAF, precis som mammututredningen (en utredning från en statlig arbetsfredskommitté) tidigare hade rekommenderat.

Det kanske mest banbrytande av avtalets innehåll var att man hade infört inskränkningar av § 23 i form av regler om uppsägning och permittering. Förutom

¹⁹ Adlercreutz, Axel – Mulder, Bernard Johann ”Svensk arbetsrätt”, 2007, s 21 f.

²⁰ Adlercreutz, Axel – Mulder, Bernard Johann ”Svensk arbetsrätt”, 2007, s 22.

²¹ Statistik tillhandahållen av Medlingsinstitutet.

detta fanns det regler, om t.ex. förhandling och tredjemans rätt, som underlättade ett sunt samarbete parterna emellan och bäddade för de tre decennierna av hög arbetsfred som väntade.²²

2.3 År 1950 ~ 1980

Tron på det bästa för båda parter på arbetsmarknaden skulle vara att hålla staten utanför härskade under lång tid, men under 1960-talet påbörjades en ny era. Antalet arbetsinstitute började tillta något och situationen på arbetsmarknaden började bli allt mer orolig. Effekten av LO:s goda relationer med socialdemokraterna skulle nu komma att visa sig. Alternativet att lagstifta för att genomföra förändringar på arbetsmarknaden hade som sagt kommit i andra hand men nu skulle lagstiftning komma att bli förstahandsvalet. Viktigt att notera är att "Saltsjöbadsandan" inte försvann helt i den mån att stora delar av de lagar som stiftades gjordes dispositiva genom kollektivavtal (s.k. semidispositiva) för att reglerna skulle kunna anpassas efter olika branscher och företag. De viktigaste och mest genomgripande av de lagar som skapades var lagen om anställningsskydd (LAS) från 1974 och lagen om medbestämmande i arbetslivet (MBL) från 1976. Den förstnämnda hade syftet att avskaffa en viktig del av § 32-befogenheterna, rätten att fritt avskeda eller säga upp arbetstagare. MBL berörde den andra sidan av § 32-befogenheterna då den inskränkte arbetsgivarens ensamrätt på att leda och fördela arbetet. Den innehåller dock inga regler som direkt ökar arbetstagarnas medbestämmande men genom paragrafer som stärker fackets förhandlingsrätt har den markant ökat möjligheterna för att genom medbestämmandeavtal komplettera lagen.²³

²² Nycander, Svante *"Makten över arbetsmarknaden - ett perspektiv på Sveriges 1900-tal"*, 2008, s 70 ff.

²³ Adlercreutz, Axel – Mulder, Bernard Johann *"Svensk arbetsrätt"*, 2007, s 22 ff.

2.4 År 1980 ~

Antalet arbetsinstittelser började avta något efter 1970-talet och sedan 1990-talet har man varit nere på rekordlåga siffror.²⁴ Något som dessutom kännetecknar de senare decennierna är arbetstagarnas tappade intresse för fackförbunden. Detta återspeglar sig i ett något sjunkande medlemsantal (som i många fall inte är så påtaglig som det ofta framstår) och en betydligt kraftigare sänkning i antalet aktiva medlemmar, dvs. medlemmar som går fackliga möten.²⁵

Vidare har arbetsrätten i Sverige, sedan man 1995 blev medlem i EU, tagit något av ett nytt spår. Stora delar av den lagstiftning som skapats sedan dess har haft syftet att uppfylla unionens krav, såsom lagen om förbud mot diskriminering av deltidsarbetande arbetstagare och arbetstagare med tidsbegränsad anställning (2002) eller lagen om utstationering av arbetstagare (1999). Man har dessutom varit tvungna att komplettera flertalet befintliga lagar. Medlemskapet innebär att en helt ny rättskälla (EG-rätten) ständigt måste beaktas och följas och en helt ny dömande instans (EG-domstolen) har tagit plats högst upp i domstolshierarkin.²⁶

En annan viktig aspekt av medlemskapet i EU är unionens regler om fri rörlighet, vilka bl.a. gjort det möjligt för arbetstagare att arbeta inom alla av EU:s medlemsländer. Detta skapar i Sveriges fall en viss problematik då flera frågor såsom minimilön, som i andra länder regleras genom lagstiftning, här löses genom kollektivavtal. Därmed får EG-domstolen, i fall där sådana skillnader mellan nationers rättssystem visas, en svår uppgift att hantera då man samtidigt som man ska se till att medlemsländerna följer unionens bestämmelser inte vill rubba ett system som fungerar inom landet i fråga.

²⁴ Statistik tillhandahållen av Medlingsinstitutet.

²⁵ Amnå, Erik – Häll, Lars – Munck, Ingrid – Vogel, Joachim *"Föreningslivet i Sverige - Välfärd Socialt kapital Demokratiskola (Levnadsförhållanden, Rapport nr. 98)"*, 2003, s 148

²⁶ Ds 2002:56 *"Hållfast arbetsrätt för ett föränderligt arbetsliv"*, s 59.

Vad framtiden har att erbjuda är oerhört svårt att säga. Det har varit tal om ett nytt huvudavtal mellan LO och SN men ingenting har hittills slutits.²⁷ Hur mycket EU-medlemskapet och den fria rörligheten däri i slutändan kommer inverka på den svenska arbetsmarknaden är inte heller klart. Det enda som man kan vara ganska säker på är att hjulen är i rörelse; hur hög accelerationen är lär märkas med tiden.

²⁷ Nycander, Svante *"Makten över arbetsmarknaden - ett perspektiv på Sveriges 1900-tal"*, 2008, s 453 ff.

3 Tidens anda genom historien

3.1 År 1890 ~ 1935

Denna historiegenomgång påbörjas, liksom de flesta skrifter som berör modern arbetsrättshistoria, då industrialiseringen nådde Sverige. Man kan inte sätta ett exakt datum, då det var en successiv och långsam process men man brukar räkna in åren mellan 1850 och 1900-talets början som den industriella revolutionens tidsepok. Det nya systemet som tog över arbetsmarknaden förde med sig stora förändringar i samhällets klassammansättning. En ungefärlig och något generaliserande indelning av detta nya klassystem kan göras på följande vis: Överklassen, eller borgarklassen som den även kallas, var de som ägde industrierna och dess produktionsmedel samt/eller styrde den borgerliga statsapparaten. I takt med att kapitalägarna med sina industrier började konkurrera allt mer med varandra började man anställa kompetenta arbetsledare utifrån (vanligtvis höll man tidigare de viktiga posterna inom familjen). Dessa växte i status och kom utgöra en stor del av borgarklassen då de, pga. deras höga eftertraktning, tilldelades mycket höga löner och fördelaktiga förmåner. Företagare med lite mindre företag, bönder, lärare, funktionärer m.fl. klassificerades inom ett och samma skikt, medelklassen. Generellt sett kan man säga att majoriteten av denna grupp tillhörde den nya folkrörelsevänliga liberalismen men värt att beakta är den stora delen av bönder som ställde sig på borgarklassens sida mot arbetarklassen. Dessa arbetare, som till stora delar bestod utav landsbygdbefolkning som blivit tvungna att sälja sin arbetskraft, är det kanske mest igenkännliga exemplet av den industriella revolutionens effekter på samhället.²⁸

²⁸ Norborg, Lars-Arne "170 år i Sverige - Svensk samhällsutveckling 1809-1979", 1982, s 53 ff.

Förhållandena för arbetarna var till en början inte speciellt åtråvärda. Den genomsnittliga siffran av effektiv arbetstid låg på uppemot 12 timmar per dag och anställningsformerna varierade mellan det mesta, fast sällan tillsvidareanställning.²⁹ Arbetarklassen var till en början väldigt splittrad då de olika grupperna hade väldigt skilda förhållanden. Samhörigheten inom klassgränsen som helhet var låg och i många fall även mellan arbetstagare inom samma bransch. Det bristande anställningsskyddet hade gjort att konkurrensen mellan arbetarna ställdes på sin spets. Med tiden började dock klassamhörigheten stiga vilket satte igång den fackliga utvecklingen.³⁰

Det var inte bara fackliga organisationer som skapades utan industrisamhället fick människor att söka gemenskap på alla håll och kanter. Vissa menar att anledningen till detta är att när folk blev tvungna att söka sig till städerna där industrierna låg lämnade man sina kollektiv (t.ex. byn, socknen, släkten) bakom sig. Det blev då en naturlig effekt att människor sökte sig till nya gemenskaper där man kunde interagera med likasinnade.³¹

Inom samma tidsperiod, 1800-talets sista decennier, började dessutom de minst sagt revolutionerande teorierna av en viss Karl Marx slå igenom. *Kapitalet* från 1867 hade visserligen översatts till svenska långt tidigare men det var nu när industrisamhället med dess klassindelning var ett faktum som verket började få slagkraft.³² Det var inte bara Marx som fick uppmärksamhet i Sverige utan röster mot klassamhället började resas från alla håll och arbetarklassen började bli allt mer samlad och stark. Man kan i t.ex. August Strindbergs verk ”Röda rummet”, ”Det nya riket” och ”August Strindbergs lilla katekes för underklassen” (samtliga verk kommer från 1800-talets senare decennier) finna tydliga spår av samhälls- och klasskritiskt tänkande.³³

²⁹ Norborg, Lars-Arne ”170 år i Sverige - Svensk samhällsutveckling 1809-1979”, 1982, s 60 ff.

³⁰ Östling, Brutus ”Den ’andra’ arbetarrörelsen och reformismens framväxt”, 1980, s 13 ff.

³¹ Norborg, Lars-Arne ”170 år i Sverige - Svensk samhällsutveckling 1809-1979”, 1982, s 119 f.

³² Boglind, Anders – Eliaeson, Sven – Månsson, Per ”Kapital, rationalitet och social sammanhållning”, 2005, s 45.

³³ Norborg, Lars-Arne ”170 år i Sverige - Svensk samhällsutveckling 1809-1979”, 1982, s 165 f.

När första världskriget bröt ut år 1914 intensifierades debatten mellan klasserna som politiskt sett allt mer delats upp i höger och vänster, även om Sverige som nation förklarade sin neutralitet inför krigsmakterna. Borgarna (högern) stod på Tysklands sida samtidigt som arbetarklassen (vänstern) samt övervägande delar av medelklassen (liberalerna) lade sina sympatier på ententesidan, dvs. Ryssland, Frankrike och England.³⁴

Rent materiellt medförde krigsutbrottet svårigheter för Sveriges medborgare, bl.a. genom en växande livsmedels- och bostadsbrist. Missnöjet ökade och något av en ”revoltstämning” spred sig bland de lägre klasserna, vilka var de som påverkades mest av situationen. Denna anda försvagades inte när, år 1917, nyheterna om en kommunistisk revolution i Ryssland nådde Sverige.³⁵

Under tiden som följde efter krigets slut, dvs. mellankrigstiden, var det många händelser i världen som uppmärksammades i Sverige och blev heta diskussionsämnen. I t.ex. Indien kämpade självständighetsrörelsen med Mahatma Gandhi i spetsen, i Kina bildades kommunistpartiet som skulle komma att ledas av Mao Zedong och i USA kämpade bl.a. Marcus Garvey för de svartas rättigheter. Grupper samlades överallt för att kämpa för sina idéer och världen befann sig i en tid av förändring.³⁶ Kvinnor började ta allt mer plats på arbetsmarknaden³⁷ och båda könen tilldelades 1921 allmän och lika rösträtt³⁸.

3.2 År 1935 ~ 1950

Sverige hade ännu inte riktigt hämtat sig från den ekonomiska krisen och eftersom det, som ovan nämnt, var de lägre klasserna som drabbades mest vann de politiska

³⁴ Norborg, Lars-Arne ”170 år i Sverige - Svensk samhällsutveckling 1809-1979”, 1982, s 240 ff.

³⁵ Casparsson, Ragnar ”LO under fem årtionden”, 1951, s 420 f.

³⁶ Nordin, Svante ”Globaliseringens idéhistoria”, 2006, s 112 ff.

³⁷ Frangeur, Renée ”Yrkeskvinna eller makens tjänarinna?- striden om yrkesrätten för gifta kvinnor i mellankrigstidens Sverige”, 1998, s. 71.

³⁸ http://www.riksdagen.se/templates/R_Page___11493.aspx datum: 18-09-08

partierna som företrädde dessa grupper (främst bondeförbundet och socialdemokraterna) mycket mark på den inrikespolitiska scenen.³⁹

När andra världskriget inletts, efter att Tyskland 1939 invaderat Polen, var Sverige inte under något direkt hot. Försvaret rustades något och man utfärdade en neutralitetsförklaring.⁴⁰ Denna neutralitet kom att diskuteras frekvent under krigets fortgång och kritiska röster restes från flera håll och kanter. Man ansåg att Sveriges agerande gynnade nazitysklands frammarsch och att man borde vidtagit åtgärder för att hjälpa grannländerna när de ockuperades. I stället tillät man tyskarna att bl.a. flyga över svenskt luftrum för att nå Norge, utnyttja svenska järnvägar och transportera trupper via svenskt vatten (i många fall även med eskort av svenska krigsfartyg). Den tyska ministern Joseph Goebbels uttryckte i sin dagbok att ”Sverige har gjort mer för den tyska krigsföringen än man vanligen antar.”⁴¹ Förutom dispyten kring Sveriges neutralitet lugnade sig relationen svenskar emellan. Den inrikes debattens fokus förflyttades i och med kriget till mycket mer basala och elementära frågor, såsom ”demokrati eller diktatur?”, vilket ledde till att nationen kunde agera och interagera mer samlat.⁴²

3.3 År 1950 ~ 1980

Man tillämpade runt om i världen i samband med krigen och den ekonomiska krisen en socialdemokratisk och socialliberal krispolitik som efter andra världskriget förändrades. Förändringarna innebar att socialdemokratin tog allt större avstånd från marxismens idéer och många socialdemokratiska partier världen över tog bort de hänvisningar till Marx som fanns i partiprogrammen.⁴³ Detta speglades även tydligt inom fackföreningsrörelsen där en brytning mellan

³⁹ Norborg, Lars-Arne ”170 år i Sverige - Svensk samhällsutveckling 1809-1979”, 1982, s 183.

⁴⁰ Norborg, Lars-Arne ”170 år i Sverige - Svensk samhällsutveckling 1809-1979”, 1982, s 249.

⁴¹ Joseph Goebbels genom Norborg, Lars-Arne ”170 år i Sverige - Svensk samhällsutveckling 1809-1979”, 1982, s 253.

⁴² Norborg, Lars-Arne ”170 år i Sverige - Svensk samhällsutveckling 1809-1979”, 1982, s 254.

⁴³ Liedman, Sven-Erik ”Från Platon till kriget mot terrorismen”, 2005, s 256.

socialdemokrater och kommunister blev allt tydligare. Det förekom t.o.m. vid många tillfällen att kommunister förbjöds förtroendeposter inom förbunden.⁴⁴ Det var dock vänsterblocket och speciellt kommunisterna som vannit mest anhängare under krigets gång. I valet 1944 nådde de socialistiska partierna rekordsiffror och vänsterns majoritet i riksdagen blev större än vad den tidigare varit.⁴⁵

Den ekonomiska krisen skulle dock nå sitt slut och fördelarna med att inte aktivt ha deltagit i kriget skulle visa sig. Under hela 1950-talet blomstrade den svenska ekonomin i högkonjunktur och byggandet av välfärdsstaten kunde nu ta ett språng. Arbetslösheten sjönk, saltsjöbadsandan härskade på arbetsmarknaden och det rådde en allmän optimism inom landet. Nämnvärt är dock att efterkrigstiden också karaktäriserades av en snabb utveckling där tidstypiska tendenser frekvent utbyttes.⁴⁶ Under 1970-talet började högkonjunkturer dala iväg och optimismen blekna bort. En tid av kris som skulle komma att sträcka sig över flera områden väntade. Man talar bl.a. om energikris, industrikris, skuldskris och politisk kris när man beskriver perioden efter oljeprischocken från år 1973 – 1974.⁴⁷

Människor började, i samband med det kritiska tillstånd som världen befann sig i, omvärdera sina ställningstaganden och allt fler människor drog sig åt vänster på den politiska linjen. Marxismen väckte intresse hos allt fler människor och kritik mot kapitalsamhället började riktas från alla håll. Vietnamkriget fick t.ex. många att börja ifrågasätta den västerländska kolonialpolitiken och kritik mot USA:s agerande blev ledmotivet bland många demonstrationer i länder världen över, inklusive Sverige. Samtidigt som många drogs åt vänster på den politiska linjen var det dock även väldigt många som drogs längre åt höger pga. de höga skatterna. Vid valet 1976, då socialdemokraterna fick lämna över makten till högerblocket, var avståndet mellan höger och vänster längre än vad det någonsin

⁴⁴ Nycander, Svante *”Makten över arbetsmarknaden - ett perspektiv på Sveriges 1900-tal”*, 2008, s 101 ff.

⁴⁵ Hägg, Göran *”Välfärdsåren – svensk historia 1945 – 1986”*, 2007, s 22.

⁴⁶ Frängsmyr, Tore *”Svensk idéhistoria – bildning och vetenskap under tusen år, del 2 1809 – 2000”*, 2004, s 299 ff.

⁴⁷ Schön, Lennart *”En modern svensk ekonomisk historia – tillväxt och omvandling under två sekel”*, 2007, s 435 f.

varit. Resultatet av dessa utökade tankeskillnader samt utav att man uppmärksammade och tyckte till om händelser på det globala planet (det var inte bara konflikter som uppmärksammades utan även andra frågor såsom miljöproblemet och tredje världens situation), blev en betydligt mer radikal och livlig politisk debatt där studentupplopp och hätska demonstrationer kom att bli relativt vanliga uttrycksmedel.⁴⁸

Någonting som ytterligare kan ha förstärkt vänstervågen är det höga antalet invandrare som under början av 1970-talet började strömma in från sydamerikanska länder. Den största majoriteten av dessa var politiska flyktingar som på grund av sin vänstervridna samhällssyn jagats iväg från sina länder av militärjuntor som under den aktuella tiden regerade kontinenten.⁴⁹

Om man skulle sammanfatta 1960- och 1970-talet i bara några ord hade man varit tvungen att inkludera orden ”ifrågasättande” och ”protest” då båda dessa är både genomgående och ytterst karaktäristiska för årtiondena i fråga.

3.4 År 1980 ~

1980-talet inleddes med något av en högervind. Mycket kritik riktades mot Sovjetunionen, inte minst efter att man hittat en strandad sovjetisk krigsrobot beväpnad med kärnvapen i Karlskrona skärgård. Trots detta var det Olof Palme och socialdemokraterna som med hästlängder vann valet 1982. Folk ville ha en förändring och genom maktskiftet en stabilare ekonomi och ett stabilare samhälle i övrigt. Den mandatperiod som väntade vänsterblocket skulle dock inte komma att bli den mest framgångsrika. Med interna problem hos socialdemokraterna delades landets vänster, där många drog sig mer åt höger än tidigare. Det uppkom en debatt mellan företrädarna för den fackliga och folkrörelsevänliga andan och

⁴⁸ Frängsmyr, Tore ”Svensk idéhistoria – bildning och vetenskap under tusen år, del 2 1809 – 2000”, 2004, s 299 ff.

⁴⁹ Montoya, Victor ”*Antología del cuento Latinoamericano en Suecia*”, 1995, s 9 ff.

de som stod för byråkrati och individens karriärbildning. Skandaler hos ledande vänsterblockspolitiker började befläcka partiernas trovärdighet och orsakade ytterligare splittring medlemmar och väljare emellan.⁵⁰

Det är inte bara politiska partier som tappat medlemmar och uppmärksamhet utan flertalet organisationer har de senaste decennierna funnit sig i en negativ utveckling med sjunkande medlemsantal. Flertalet exempel på sådana finns bland de gamla folkrörelserna, för att inte nämna kyrkan som år 2000 formellt skildes från staten. Även de gamla studieförbundens situation har bytts ut där de idag inte alls spelar en lika viktig roll i människors informationssökande. Detta pga. att det traditionella folkbildningssamhället bytts ut mot det som idag kallas IT-samhället (det var tidigare vanligare med benämningen informationssamhälle, vilket har precis samma innebörd då IT är en förkortning av informationsteknik). Viktigt att beakta är att folkbildningsbegreppet inte dött ut då begreppet ”information” knappast kan anses vara ett substitut för ”bildning”. Det senare innefattar en viss process där man genom kunskap inom olika områden skapar en helhetsbild som man tolkar världen utifrån. Man skulle kunna säga att information i den beskrivningen ersätter ordet ”kunskap” och att det som hänt är att man idag anser det viktigare att inneha en viss mängd information av ett visst slag, snarare än att skaffa sig en generell helhetsbild eller bildning. Den folkbildning som lever kvar har, precis som informationssökandet, förändrats dramatiskt med den nya tekniken där t.ex. utbildningsradion och TV spelar en central roll.⁵¹

Värt att tilläggas att svenskar generellt sett haft det förhållandevis bra de senare decennierna. Om man ser till EU:s statistik där man jämför diverse företeelser mellan medlemsländerna framgår det ganska tydligt. T.ex. skrivs det i en rapport som berör inkomst, fattigdom och social utestängning att Sverige tillhör länderna

⁵⁰ Hägg, Göran ”Välfärdsåren – svensk historia 1945 – 1986”, 2007, s 375 ff.

⁵¹ Frängsmyr, Tore ”Svensk idéhistoria – bildning och vetenskap under tusen år, del 2 1809 – 2000”, 2004, s 366 ff.

som har de lägsta löneskillnader samt att risken svenskar löper att falla i fattigdom är lägre än genomsnittet inom EU.⁵²

Avslutningsvis borde det klarläggas att det är oerhört svårt att behandla nutiden och de nyligen förgångna åren utifrån ett tolkande perspektiv som det som används i den aktuella uppsatsen (bara begreppet nutidshistoria visar på detta i och med dess motsägelsefullhet). Att förhålla sig värderingsmässigt neutral till nutiden i samma utsträckning som man gör till forntiden innebär otroliga svårigheter för att inte säga att det är en omöjlighet.⁵³ Av denna anledning kommer det inte föras en djupare diskussion kring nutidens anda än den som ovan anförts. Däremot lämnas det utrymme för diskussion i frågan i kommande kapitel.

⁵² Statistik hämtad från Eurostat

datum: 10-10-08

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-BP-02-008/EN/KS-BP-02-008-EN.PDF

⁵³ Frängsmyr, Tore *"Svensk idéhistoria – bildning och vetenskap under tusen år, del 2 1809 – 2000"*, 2004, s 299.

4 Analys

4.1 År 1890 ~ 1935

Som nämndes i föregående kapitel fanns det, under det tidiga industrisamhället en vilja hos människor att sluta sig samman. Det är inget sammanträffande att fackliga organisationer började skapas frekvent runt om i landet under samma tidsperiod. Det hade kommit att bli vanligt att människor ingick i kollektiv och eftersom man kunde se hur arbetarrörelsen i Danmark kämpat till sig bättre förhållanden blev facklig anslutning en självklarhet. Med andra ord kan man säga att organisering i grupper (däribland fackföreningar) blev naturligt i svenskens kontext, dvs. det låg i tidens anda. Dessutom låg klassamhörigheten också inom samma anda vilket ytterligare stärkte den fackliga utvecklingen.

Klasskampen som var karaktäristisk för epoken återspeglas naturligtvis väldigt tydligt i tidsperiodens fackliga kamp. Speciellt med tanke på att tidens arbetsstrider var mycket mer våldsamma och hätska. Konsekvensen av klasskamp på arbetsmarknaden var att debatten mellan organisationerna blev mer än en debatt mellan arbetsmarknadsparterna, utan det rörde sig om en debatt mellan två klasser. Således fick båda parter mer att vinna och mer att förlora, vilket i sin tur ledde till hätskare arbetsstrider.

Att det fanns en sorts klassamhällskritisk anda på fler plan än hos de lägre klasserna framgår tydligt om man ser hur arbetarrörelsen gavs spelrum och accepterades genom statens icke-inblandning. Dessutom borde i detta skede belysas att arbetsgivarsidan genom att överhuvudtaget sluta avtal med den fackliga sidan lämnade efter sig en viktig sak förutom en ny rättsordning, nämligen den vägledande aspekten. Tydligast var detta efter slutandet av verkstadsavtalet och decemberkompromissen då alla de medel som använts för att

nå fram till avtalen (dvs. främst strejker) blev accepterade av arbetsgivarsidan som helhet och allmänt erkända. Att strejka hade visserligen inte varit förbjudet förut men arbetstagare hade ingen försäkring om att få behålla sin anställning efter konfliktens utgång.⁵⁴

Någonting som ytterligare belyser hur tidens anda påverkade den kollektiva arbetsrätten under denna tidsperiod är ett rättsfall från Högsta Domstolen år 1935 (NJA 1935 s. 300). Det behandlar frågan om huruvida ett stuveribolag och dess fackförening kan anses skadeståndsskyldiga gentemot en privat stuvare som varken var ansluten till facket eller bolaget då han arbetade med något som vi idag skulle kalla uppdragsavtal. Allt arbete som utfördes av arbetare som stod utanför facket hade nämligen förklarats i blockad, vilket innebar att stuvaren förhindrades arbete. När frågan kom upp i tingsrätt dömde man till stuvarens fördel då man ansåg att rätten till arbete stod över rätten till stridsåtgärd. Domen överklagades i Svea Hovrätt där man klargjorde att varken medlen eller syftena i stridsåtgärden kunde anses rättsstridig. När denna dom i sin tur överklagades till Högsta Domstolen fastställdes Hovrättens dom. Därmed fastslogs att om en stridsåtgärd inte kan anses lagstridig är det irrelevant om någon blivit hindrad i utövandet av sin rätt till arbete. I praktiken innebar även domen att stridsrätten inte kan inskränkas om tillämplig lagstiftning inte finns. Idag finns denna princip stadgad i Regeringsformen 2:17 men vid tiden för rättsfallet fanns det varken lag eller tidigare praxis som vägledning till domstolen.⁵⁵

Om man läser rättsfallet utifrån tidens kontext är det intressant att se hur domstolen genomförde en avvägning mellan den ytterst elementära rätten till arbete och rätten till stridsåtgärd, där den senare i slutändan ansågs väga tyngre. Detta visar tydligt hur tidens revoltanda och klasskritiska stämning trängt in sig i utvecklingen av den kollektiva arbetsrätten, även om fallet inte direkt behandlar relationen mellan arbetstagare och arbetsgivare (eller arbetarklass och borgarklass

⁵⁴ Strauss, Emiliano. Promemoria i kursen Arbetsrätten i tillämpning (HARL06), Lunds Universitet 2008, s 2.

⁵⁵ Strauss, Emiliano. Promemoria i kursen Arbetsrätten i tillämpning (HARL06), Lunds Universitet 2008, s 3 f.

för den delen). Detta då man t.o.m. föredrog att göra en ytterst grundläggande rättighet, som den att arbeta, mer restriktivt framför att inskränka stridsrätten som var ett av arbetarklassens främsta vapen i kampen om utökad makt och bättre förutsättningar. Givetvis hade en inskränkning av stridsrätten inneburit begränsningar även för arbetsgivarna men man borde dock beakta att det var arbetstagar sidan som p.g.a. sina otillfredsställande förutsättningar nästan helt övervägande var de som försökte nå förändringar samtidigt som arbetsgivarna ville behålla sin makt.⁵⁶ Det krävs vidare inte mycket diskussion för att visa hur revoltstämningen som rådde återspeglas i själva antalet arbetsinställelser då den höga siffran talar för sig själv.

4.2 År 1935 ~ 1950

Som det tydligt framgår hände det inte så mycket inom den kollektiva arbetsrättens sfär under de närmsta decennierna efter Saltsjöbadsavtalet slöts, dvs. då saltsjöbadsandan rådde. Att detta var samtidigt som den inrikes debatten lugnade sig något är antagligen mer än ett sammanträffande. Större delar av världen låg i krig, vilket ledde till att stridigheterna som funnits svenskar emellan lades åt sidan något för att fokusera på mer aktuella frågor.

Att saltsjöbadsandan skulle vara en effekt utav tidens och krigets anda är dock svårt att säga eftersom avtalet slöts innan nazisterna invaderade Polen. Dock är det lättare att påstå att det fredliga förhållandet (dvs. i relation till hur det tidigare varit) mellan arbetsmarknadsparterna hjälpte till att lugna ner den inrikes debatten. Samtidigt är det troligtvis på det viset att en fridfullare anda inom landet (speciellt mellan klasser) främjade upprätthållandet av saltsjöbadsandan.

Dock är det uppenbart att revoltandan som diskuterats i föregående avsnitt hade börjat avta när förhandlingarna vid Saltsjöbadet inleddes. Kommunisterna, som i

⁵⁶ Hultén, Gösta *”Arbetsrätt och klassherravälde – kring strejklagarnas historia”*, 1978, s 120 f.

och med sin ideologi knappast tappat revoltandan, ansåg att LO genom att acceptera inbjudan till förhandlingarna begick ”förräderi mot arbetarnas sanna intressen...”.⁵⁷

Det framgår vidare inte tydligt om revoltstämningen avtog ”på egen hand” eller om det var ett medvetet drag av arbetsmarknadsparterna att lugna ner stämningen. Att ett av de bakomliggande syftena med att sluta ett avtal var att uppnå arbetsfred råder det inget tvivel om. Striderna gynnade inga av parterna och t.o.m. staten försökte förmå parterna att uppnå konsensus. Genom att centralisera beslutsfattandet genom ett centralt, riksomfattande avtal kunde man lättare och snabbare fatta beslut mellan parterna.⁵⁸ Som Nycander uttrycker det skulle detta vara ett sätt att komma ifrån medlemsomröstningar om avtal hos LO som ”gav inflytande åt kommunister och andra militanta element”.⁵⁹

4.3 År 1950 ~ 1980

Exemplet som kommer användas för att utröna hur tidens anda påverkat, och återspeglas i utvecklingen på arbetsmarknaden under denna tidsepok är förarbetena till MBL. Det är en av de viktigaste lagarna som uppkommit inom den kollektiva arbetsrätten och den innebar en stor rättslig förändring för relationen mellan arbetsmarknadsparterna. Detta framgår tydligt i ett uttalande i kapitlet ”reservationer och särskilda yttranden” i statens offentliga utredning som föregick bl.a. MBL. Man yttrade att lagförslaget ”går ut på stora och ingripande förändringar av rättsförhållandena inom alla sektorer av arbetsmarknaden” (värt

⁵⁷ Casparsson, Ragnar *”Saltsjöbadsavtalet – i historisk belysning”*, 1966, s 49.

⁵⁸ Nycander, Svante *”Makten över arbetsmarknaden - ett perspektiv på Sveriges 1900-tal”*, 2008, s 65 ff.

⁵⁹ Nycander, Svante *”Makten över arbetsmarknaden - ett perspektiv på Sveriges 1900-tal”*, 2008, s 69 f.

att belysa är dock att lagförslaget innefattade fler lagar än MBL, vilken dock är den mest omfattande).⁶⁰

Som framgår i avsnitt 2.3 uppkom lagen under 1970-talet. Anledningen att ett lagförslag överhuvudtaget kom till framgår bl.a. i utredningen, där det stadgas att förslaget är ett resultat av stegrade krav på utökad inflytande från arbetstagarhåll.⁶¹ Detta återspeglar tydligt perioden av protest och omvälvning som karaktäriserade Sveriges 1960- och 1970-tal. Det rörde sig nämligen inte om förhållanden som pågått under kort tid utan om ”principer som under lång tid tillämpats på svensk arbetsmarknad”.⁶² Att man från arbetstagersidan valde att bryta mot den då ingrodda saltsjöbadsandan genom att kämpa för lagstiftning visar dessutom på radikalismen som rådde. Man skulle få igenom sina krav; om det inte gick på det klassiska viset (dvs. genom avtal) tog man till andra medel. Att det var en tid av förändringar och utveckling blir särskilt tydligt i ett uttalande från riksdagsledamoten Lilly Hansson som uttrycket att lagen, trots dess för arbetstagarna tillfredsställande innehåll, inte bör ses som ett slutgiltigt mål.⁶³ Hon menar på att man måste försöka skapa förutsättningar för en fortsatt utveckling i stället för att nöja sig.

En annan aspekt av förarbetena som borde belysas är diskussionen om lovligheten av så kallade ”politiska strejker”. Man diskuterar huruvida åtgärder som av arbetstagare tas i protest mot arbetsgivarens politiska ståndpunkt kan anses vara en stridsåtgärd eller om det är en politisk demonstration. Tillgången till rättsfall inom ämnet är väldigt begränsad men man fastslår att det inte är en företeelse som är okänd i Sverige. Trots att ingen direkt och klar ståndpunkt tas kan man, genom faktumet att diskussionen överhuvudtaget tas upp, bekräfta att tidsperioden präglades utav kollektiva reaktioner på flera plan.⁶⁴

⁶⁰ SOU 1975:1, s 931.

⁶¹ SOU 1975:1, s 918.

⁶² InU 1975/76:45, s 22.

⁶³ SOU 1975:1, s 919.

⁶⁴ SOU 1975:1, s 363 ff.

Förarbetena till denna lag visar också hur pass mycket man, från makthavarnas sida, lyfte fram och lovordade demokratin under den aktuella epoken. Tydligast är detta i propositionen (1975/76:105) med formuleringar såsom: ”Den nya ordningen utgår från parternas gemensamma uppfattning om den politiska demokratis suveränitet.”.⁶⁵ Detta kan tolkas som ett sätt att ta avstånd från den kommunistiska vågen som under den aktuella tiden drog över Sverige. Man understryker ständigt vikten av att ha ett demokratiskt samhälle och därigenom även en demokratisk arbetsmarknad. Teorin om ett sådant avståndstagande stöds ytterligare om man ser till inrikesutskottets utlåtanden kring motioner från medlemmar av Vänsterpartiet Kommunisterna (VPK). Exempel på ett sådant uttalande är kommentaren kring VPK:s krav om att ta bort fredsplikten där det uttrycks att förslaget är oförenligt med den demokratiska ordning som Sverige är uppbyggt kring.⁶⁶

Sammanfattningsvis råder det inget tvivel om att den andra frågan (Hur återspeglas...) inte behöver vidare diskussion. Svaret på den första kan dock behöva utvecklas något. En fråga man bör ställa sig för att underlätta är om MBL hade sett annorlunda ut, eller överhuvudtaget existerat om den anda som präglade tidsperioden varit en annan. Det är givetvis närmast omöjligt att ge ett helt säkert svar på denna fråga men den ger ett underlag för att skapa sig en idé. Det första som kan konstateras är att det finns en stor risk att lagförslaget aldrig hade kommit ens på tal om läget varit annorlunda. Människor ifrågasatte sin situation, vilket ledde till ökade krav på bättre förhållanden.

Vidare kan man se att statsmakterna var villiga att lagstifta, trots att man sett fördelarna med att låta parterna styra regleringen genom avtal, i ljuset av de ökade oroligheterna på arbetsmarknaden. Man ville skapa harmoni och ge arbetstagarna det som arbetsgivarna höll hårt i (eller i alla fall ge dem möjligheten att genom avtal få det som önskades), nämligen rätten att leda och fördela arbetet. Av denna anledning ser man, om man tolkar de ökade oroligheterna som en följd av

⁶⁵ Prop. 1975/76:105, s 4.

⁶⁶ InU 1975/76:45, s 23 f.

”stridsandan” som rådde, prov på en direkt effekt mellan tidens anda och lagstiftningen.

4.4 År 1980 ~

Det är, som ovan nämnt, svårt att diskutera och analysera nutiden (och nyligen förgången tid) på samma sätt som man gör med historia. Dock finns det vissa saker som kan konstateras efter att man läst avsnitten ovan som behandlar denna tidsperiod.

Det fanns i Sverige en viss önskan att uppnå stabilitet efter alla stridigheter och oroligheter som präglat Sverige, Europa och världen sedan första världskriget. Denna ”stabilitetsanda” spred sig till den kollektiva arbetsrättens område i den mån att arbetsstrider blev allt mer ovanliga.

Vidare framgår det tydligt att den kollektiva andan som tidigare rådde i Sverige försvann någon gång under 1980-talet, vilket ledde till att facken och även andra organisationer tappade medlemmar. Den stämning som ersatte det kollektiva är mycket mer individuellt baserad. Informationssamhället grundar sig i mångt och mycket på att varje individ på egen hand kan hitta de fakta som behövs, som oftast finns ett musklick bort. Människor behöver inte kollektivet på samma vis som innan, vilket även leder till att man inte bekymrar sig för kollektivet i samma utsträckning. Bara genom att se hur tendensen ser ut i statistiken kring valdeltagandet i Sverige, där de senaste valen präglats av sänkningar, hittar man spår av detta fenomen.⁶⁷ Att detta har haft inverkan på den kollektiva arbetsrätten framgår klart i ljuset av det sänkta intresset för facklig verksamhet; och att det kommer påverka den i framtiden kan man endast anta.

⁶⁷ Statistik hämtad från Statistiska Centralbyrån
http://www.scb.se/templates/tableOrChart____27317.asp

datum: 09-10-08

5 Diskussion och slutsatser

Det första man kan konstatera när man gått igenom de föregående kapitlen är att vi, i Sverige, tidigare haft en mycket mer militant och reformivrig anda. När man ser bilder från demonstrationerna mot Vietnamkriget, med tusentals människor och premiärministern i spetsen, blir det nästan skrattretande när man tänker tillbaka på demonstrationerna mot Iraqkriget. På samma vis kan man, när man läser om hur fackliga medlemmar under 1900-talets unga dagar riskerade att bli av med anställningen bara för deras fackliga engagemang, fråga sig hur många som hade varit fackligt anslutna idag om läget varit likadant.

För att sammanfatta händelseförloppet i den kollektiva arbetsmarknadens historietveckling kan man konstatera att perioderna då det hände mest var 1900-talets tidiga decennier (dvs. under avsnitt 2.1 samt Saltsjöbadsavtalet under avsnitt 2.2) respektive 1960- och 1970-talet. Under nästan precis samma tidsperioder rådde det en allmän vilja hos folk att förändra och förbättra sin situation. Vidare spred sig denna anda till dessa människors motpart, i form av arbetsgivarna, som genom avtal accepterade allt fler av arbetarnas krav och därigenom lugnade ”reformandan”. Det framgår således ganska klart hur tidens anda påverkat utvecklingen inom den kollektiva arbetsrättens sfär när vi diskuterar avtalsslutande. Ett direkt samband av orsak och verkan föreligger, dvs. revoltandan (orsak) leder till ökade krav från arbetstagsidan, vilket i slutändan resulterar i att avtal sluts (verkan).

Vad gäller lagstiftning har det fungerat på ett liknande sätt. Skillnaden här är att det inte finns lika utpräglade motparter när lagen stiftas utan det rör sig i större utsträckning om politiska beslut där ”neutrala” politiker försöker tillvarata båda parter intressen. Man skulle kunna säga att de lagar som kommit till är försök från makthavare att skapa logiska ramar för de ofta något ostrukturerade krav som debatten i fråga utgörs utav. Trots detta ser effektsambandet ut på ett liknande

sätt: revoltandan leder till ökade krav från arbetstagarsidan vilket aktualiserar debatten för politiker, vilket i sin tur i slutändan leder till att en ny lag stiftas för att lösa problemet på ett strukturerat och tillfredsställande vis.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att tidens anda påverkat utvecklingen av den kollektiva arbetsrätten i den mån att den satt hjulet i rörelse, som det uttrycks i inledningskapitlet. En viss stämning som startat en reaktion av ökade krav från arbetstagarhåll har uppkommit genom åren. Att bara tolka dessa krav som en reaktion på bristande förutsättningar är dock inte helt fel. Det behövs inte en kandidatuppsats för att förklara att ett krav grundar sig i en önskan att erhålla något som man anser sig sakna. Det som däremot inte är lika självklart är anledningen till att man uppmärksammar och analyserar sin situation och därigenom hittar något man saknar. Det är just ifrågasättandet av den egna situationen som måste sättas igång för att krav ska uppstå och det är när andan har varit av sådan art som saker och ting börjat hända.

Det finns dock fler aspekter än revolt- eller förändringsandan att beakta. Man kan utläsa att det i Sverige fanns en mer påtaglig klasskamp än vanligt under de perioder som stora förändringar skedde på arbetsmarknaden. För att en klasskamp ska aktualiseras krävs det logiskt att folk känner klasstillhörighet och därigenom samlas under en fana, dvs. bildar ett kollektiv. Detta är precis vad som hände t.ex. när LO grundades vilket i sin tur ledde till att SAF bildades. Resultatet av att arbetsmarknaden karaktäriseras av en klasskamp blir, förutom en intensivare debatt, att fackföreningsrörelsen växer sig starkare då den företräder en hel politisk och social klass, i stället för arbetstagare inom en bransch. Viktigt att ytterligare belysa är att det är just det kollektiva inom klasskampen som ger arbetstagarsidan styrka. Bara genom att se till benämningen ”kollektiv arbetsrätt” kan man fastställa att kollektivets vilja är ganska centralt för utvecklingen. Huruvida de bakomliggande ideologierna i klasskampen har haft någon inverkan kommer inte diskuteras då diskussionen med största sannolikhet hade utmynnat i en politisk argumentation, vilket inte hör hemma i denna uppsats.

Låt oss i stället ställa oss frågan från inledningen till detta kapitel, dvs. hur många som hade varit fackligt anslutna i dagsläget om det inneburit samma risk att bli avskedad som under 1900-talets början, och försöka svara på den utifrån det ovan angivna. Först och främst (för att ta det i samma ordning som ovan) kan vi konstatera att det idag inte finns någon utpräglad revoltanda bland arbetstagare. Det låga antalet arbetsinstitute pekar, som ovan nämnt, snarare åt att en stabilitetsanda råder. Vidare kan vi fastställa att det inte heller finns någon speciellt stark kollektiv känsla, i alla fall inte stark nog för att förmå folk att riskera sin anställning för den kollektiva kampens skull.

Givetvis är frågan endast intressant om man utgår från att andan är densamma, trots att anställningsskyddet i scenariot är betydligt sämre än i realiteten. Även om det med största sannolikhet inte hade varit på detta vis (med tanke på att den sanningen vi lever i idag är en effekt av historien vi genomgått) kan man enligt min mening, utifrån den hypotetiska utgången av scenariot i frågan, skapa sig en bild av hur det hade sett ut om det i dagsläget skett förändringar i arbetstagarnas villkor. Det hade, enligt mig, behövt vara en väldigt påtaglig försämring i förutsättningarna för att någon kollektiv reaktion skulle bli aktuell. Facket hade givetvis drivit frågan och försvarat sina medlemmar men jag tvivlar på att frågan hade uppmärksamats bland arbetstagare i samma grad den hade gjort under t.ex. 1970-talet.

Ett sådant scenario kan för många vara svårt att föreställa sig, med tanke på hur pass bra och tryggt vi har haft det i förhållande till andra länder i vår närhet, men sannolikheten är ofta högre än vad man tror. Detta med tanke på att Sverige i och med medlemskapet i EU måste rätta sig efter de regler som innefattas i medlemskapet. Eftersom många frågor inom Sveriges kollektivarbetsrättsliga system fortfarande styrs genom kollektivavtal (indirekt genom MBL, då lagen bäddar för att avtal ska slutas samt reglerar hur själva förfarandet ska gå till), vilket är ganska främmande för många länder, skapas det problem när man är medlem i en union där regler såsom fri rörlighet råder. Vad händer om vi når en punkt där EG-domstolen beslutar att Sverige måste anpassa sig och varken

politiker eller arbetsmarknadsparterna lyckas försvara det svenska systemet? Om t.ex. strejkrätten hade gjorts mer restriktiv, hade människor brytt sig om att överhuvudtaget försöka agera för att försvara sin fackförenings främsta vapen? Kommer folk uppmärksamma och ifrågasätta sin situation för att i slutändan förbättra sina villkor?

Personligen tror jag inte det, utan jag tror att svenskar är för vana vid att förlita sig på sina representanter, och när dessa misslyckas, agera passivt och hoppas på bättre lycka nästa gång. Om vi når en punkt där en kollektiv reaktion krävs för att påverka ett beslut (dvs. när det inte handlar om frågor som löses genom omröstningar) så kommer det, enligt min mening, behövas en förändring i dåtidens anda för att skapa en mer ifrågasättande, kollektiv och förändringsvänlig atmosfär.

Kanske är det så, dock, att angreppssättet i denna diskussion är felaktigt. Kanske borde man se nutiden på samma sätt som man ofta ser på historia, dvs. som en ständig utveckling. Kanske har utvecklingen fört oss till en punkt där sådana kollektiva reaktioner som diskuteras ovan inte längre behövs. Kanske hålls det om 100 år en föreläsning om arbetsmarknadens historia där någon student undrar varför det var så lite som hände under 1900-talets sista decennier samt 2000-talets tidiga år. Kanske svaret på frågan då blir: ”det låg i tidens anda”.

Källförteckning

Offentligt tryck

Ds 2002:56 *"Hållfast arbetsrätt för ett föränderligt arbetsliv"*

InU 1975/76:45

Prop. 1975/76:105 *"med förslag till arbetsrättsreform m.m."*

SOU 1975:1 *"Demokrati på arbetsplatsen – förslag till ny lagstiftning om förhandlingsrätt och kollektivavtal"*

Litteratur

Adlercreutz, Axel – Mulder, Bernard Johann, 2007. *Svensk arbetsrätt*. 13:e reviderade upplagan. Stockholm.

Amnå, Erik – Häll, Lars – Munck, Ingrid – Vogel, Joachim, 2003. *Föreningslivet i Sverige - Välfärd Socialt kapital Demokratiskola (Levnadsförhållanden, Rapport nr. 98)*. Stockholm

Aubert, Vilhelm, 1972. *Rättssociologi (Aldusserien 364)*. Översättning av Margareta Edgardh. Lund.

Bengtsson, Berit, 2006. *Kampen mot § 23 - Facklig makt vid anställning och avsked i Sverige före 1940*. Uppsala.

– hämtad från lovisa 20-08-08: <http://www.lub.lu.se/cgi-bin/ipchk/http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-6318>

- Boglund, Anders – Eliaeson, Sven – Månsson, Per, 2005. *Kapital, rationalitet och social sammanhållning: en introduktion till klassisk samhällsteori*. 5:e reviderade upplagan. Stockholm.
- Casparsson, Ragnar, 1951. *LO under fem årtionden*. 2:a upplagan. Stockholm.
- Casparsson, Ragnar, 1966. *Saltsjöbadsavtalet – i historisk belysning*. Stockholm.
- Ejvegård, Rolf, 2003. *Vetenskaplig metod*, 3:e omarbetade upplagan. Lund
- Florén, Anders – Ågren, Henrik, 1998 *Historiska undersökningar – grunder i historisk teori, metod och framställningssätt*. 2:a uppdaterade upplagan. Lund
- Frangeur, Renée, 1998. *Yrkeskvinna eller makens tjänarinna?- striden om yrkesrätten för gifta kvinnor i mellankrigstidens Sverige*. Lund
- Frängsmyr, Tore, 2004. *Svensk idéhistoria – bildning och vetenskap under tusen år, del 2 1809 – 2000*. 2:a utgåvan. Stockholm
- Hultén, Gösta, 1978. *Arbetsrätt och klassherravälde – kring strejklagarnas historia*. 3:e omarbetade upplagan. Lund
- Hägg, Göran, 2006. *Välfärdsåren – svensk historia 1945 – 1986*. Stockholm
- Lehrberg, Bert, 2006. *Praktisk juridisk metod*. 5:e uppdaterade och omarbetade upplagan. Uppsala.
- Liedman, Sven-Erik, 2005. *Från Platon till kriget mot terrorismen - de politiska idéernas historia*. 14:e upplagan. Falun
- Montoya, Victor, 2005. *Antología del cuento Latinoamericano en Suecia*.
Falköping
- Norborg, Lars-Arne, 1982. *170 år i Sverige- Svensk samhällsutveckling 1809-1979*. Solna
- Nordin, Svante, 2006. *Globaliseringens idéhistoria*. Lund

Nycander, Svante, 2008. *Makten över arbetsmarknaden - ett perspektiv på Sveriges 1900-tal*. 2:a upplagan. Avesta

Schön, Lennart, 2007. *En modern svensk ekonomisk historia – tillväxt och omvandling under två sekel*. 2:a upplagan. Stockholm.

Strauss, Emiliano, 2008. Promemoria i Arbetsrätten i Tillämpning (HARL06), Lunds universitet. Lund

Östling, Brutus, 1980. *Den 'andra' arbetarrörelsen och reformismens framväxt*. Stockholm

Rättspraxis

NJA 1935 s. 300

Övriga källor

Statistik tillhandahållen av Medlingsinstitutet via e-post (8 maj 2008)

Eurostat. Uppdaterad: dagligen. Ansvarig utgivare: europeiska kommissionen. www.ec.europa.eu/eurostat/ (länkar: Population and social conditions > Living conditions and social protection > publications > European social statistics: Income, Poverty and Social Exclusion...)

Statistiska Centralbyrån. Uppdaterad: 2008-09-29. Ansvarig utgivare: Lisa Thiel. <http://www.scb.se> (länkar: D > demokrati > allmänna val, valdeltagandeundersökning > Valdeltagande i riksdagsval 1921-2006 efter kön)

Sveriges riksdag. Uppdaterad: dagligen. Ansvarig utgivare: Karin Hedman. www.riksdagen.se (länkar: demokrati > riksdagens historia > rösträtt till alla)